

I. OBECNĚ K ZÁSADĚ AUTONOMIE VŮLE

1. Funkce zásady autonomie vůle

čl. 2 odst. 3 Listiny
§ 488 a násl. obč. zák.

Jednou ze stěžejních zásad soukromého práva je zásada autonomie vůle, tedy možnost osoby vlastní vůlí ovlivňovat a určovat své postavení v právních vztazích (zvláště pak v závazkových právních vztazích, kde se projevuje jako zásada smluvní volnosti) – přičemž jedním z jejích projevů je i svoboda (možnost) určení obsahu právního úkonu.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne
3. 6. 2009, sp. zn. 28 Cdo 2716/2008
ASPI ID: JUD152427CZ

Z odůvodnění:

Žalobkyně se v souzené věci domáhá po žalovaném vydání v záhlaví tohoto rozsudku specifikované částky jakožto bezdůvodného obohacení, jež mělo žalovanému vzniknout tak, že od žalobkyně tuto částku přijal jako půjčku za účelem nabytí členských práv a povinností vztahujících se k družstevnímu bytu č. 16 v domě čp. 1940, v ulici O., ve Ž. nad S., pro sebe a právě i pro žalobkyni. Avšak tato práva a povinnosti nabyt žalovaný výlučně sám a zmíněný peněžitý obnos žalobkyni nevrátil.

Nejvyšší soud se předně zabýval tím, zda v daném případě skutečně vzniklo na straně žalovaného bezdůvodné obohacení. Podle § 451 odst. 2 obč. zák. je „bezdůvodným obohacením majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu, plněním z neplatného právního úkonu nebo plněním z právního důvodu, který odpadl, jakož i majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů.“ Bezdůvodně se obohatí

i ten, za něhož bylo plněno, co měl po právu plnit sám (§ 454 obč. zák.). Bezdůvodným obohacením se má přitom na mysli objektivní stav, kdy bez právem uznaného důvodu došlo k přesunu majetkových hodnot od jednoho subjektu k druhému.

V daném případě odvolací soud – oproti soudu prvního stupně – uzavřel, že žalobkyně se nestala vedle žalovaného společným nájemcem předmětného družstevního bytu, a tudíž poskytnutí žalované částky žalobkyni nebylo konzumováno jejím dosud trvajícím nájemním vztahem k tomuto bytu. Uvedenému závěru je třeba bez výhrad přisvědčit, neboť nabyvatelem členských práv a povinností v dotčeném bytovém družstvu se stal výlučně žalovaný. Ani nájemní smlouva mezi dotčeným bytovým družstvem a účastníky tohoto řízení uzavřená dne 31. 8. 1998 právo nájmu žalobkyni nemohla založit, neboť, jak stanoví kogentní § 700 odst. 3 obč. zák., u družstevního bytu může vzniknout společný nájem jen mezi manžely. Přitom i společné členství v družstvu může vzniknout jen mezi manžely (srov. Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník II. § 460–880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, str. 1886).

Odvolací soud však dospěl k závěru, že právní důvod plnění byl dán z jiné příčiny. Účastníci měli uzavřít „vzájemnou dohodu o společném soužití při společném bydlení“, za účelem jejíhož splnění převzal žalovaný předmětnou finanční částku. K odpadnutí tohoto právního důvodu pak došlo v okamžiku, kdy účastníci zrušili společné soužití, tedy někdy v polovině roku 2005. V téže chvíli došlo i ke vzniku bezdůvodného obohacení na straně žalovaného ve výši odpovídající žalované částce.

Dovolací soud se přes námitky dovolatele s tímto právním posouzením ztotožňuje alespoň co do závěru o vzniku bezdůvodného obohacení. Jednou ze stěžejních zásad soukromého práva je zásada autonomie vůle, tedy možnost osoby vlastní vůlí ovlivňovat a určovat své postavení v právních vztazích (zvláště pak v závazkových právních vztazích, kde se projevuje jako zásada smluvní volnosti) – přičemž jedním z jejích projevů je i svoboda (možnost) určení obsahu právního úkonu (viz i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 5. 2007, sp. zn. 28 Cdo 1222/2007, veřejnosti dostupný na internetových stránkách Nejvyššího soudu, www.nsoud.cz; v podrobnostech viz též Hurdík, J., Fiala, J., Hrušáková, M. Úvod do soukromého práva. Druhé, rozšířené a upravené vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 77 a násl.). Tato zásada vychází mimo jiné i z čl. 2 odst. 3 Listiny a své vyjádření našla především v jednotlivých ustanoveních občanského práva (nejobecněji vyjádřeno v § 2 odst. 3 obč. zák.). Jedním z konkrétních a nejtypičtějších projevů této zásady je i možnost subjektů ve snaze co nejdříve a co nejúplněji realizovat své rozmanité individuální potřeby, zájmy a preference v rámci smluvní autonomie uzavřít smlouvu, která není v žádném občansko-právním předpise upravena. Tato možnost je vyjádřena v § 51 obč. zák. zakotvujícím právní institut tzv. nepojmenované smlouvy (viz Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník II. § 460–880. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, str. 412). Není tedy důvodu bránit subjektům občansko-právních vztahů, aby takové právní úkony činily, pokud splňují všechny znaky právního úkonu a pokud neodporují obsahu nebo účelu zákona.

Jestliže tedy odvolací soud v daném případě dospěl k závěru, že účastníci řízení uzavřeli takovou nepojmenovanou smlouvu,

jejímž obsahem byla povinnost žalobkyně poskytnout žalovanému uvedenou částku za účelem získání konkrétního družstevního bytu a tomu odpovídající povinnost žalovaného takový byt obstarat a žalobkyni umožnit tento byt užívat za podmínek „společného soužití a bydlení“, pak se jednalo o právem uznaný důvod k poskytnutí uvedeného jednorázového plnění ze strany žalobkyně, jemuž odpovídalo plnění trvající ze strany žalovaného (předmět závazkového právního vztahu). Nelze proto přisvědčit námitce dovolatele, že žalovaná částka mu byla předána bez právního důvodu, a že se proto jednalo o bezdůvodné obohacení od samého počátku.

V době, kdy žalobkyně se žalovaným sdílela tento byt a žila s ním ve společné domácnosti (§ 115 obč. zák.), nemohlo dojít k bezdůvodnému obohacení na straně žalovaného, neboť v jeho majetkové sféře došlo sice ke zvýšení aktiv na úkor žalobkyně, nicméně zároveň žalobkyni plnil to, co podle výše uvedené dohody měl.

Lze taktéž souhlasit s odvolacím soudem, že ke vzniku bezdůvodného obohacení mohlo dojít až v okamžiku, kdy žalobkyně přestala dotčený byt se žalobcem sdílet, neboť ze skutkových zjištění provedených oběma soudy není možné dovodit, že by platnost mezi účastníky uzavřené nepojmenované smlouvy byla časově omezena, jinými slovy řečeno, že by tato smlouva byla uzavřena „pouze“ na dobu určitou. Právní důvod, pro který žalobkyně poskytla žalovanému předmětnou částku, přestal existovat ve chvíli, kdy účastníci řízení zrušili společné soužití a společné užívání dotčeného bytu.

Je však otázkou, kterak ve svém dovolání připomenul žalovaný, zda lze bez dalšího dovodit, že bezdůvodné obohacení žalovaného vzniklo ve vztahu k celé žalobkyni požadované částce. Je totiž možné, že

žalobkyně část takto poskytnuté finanční částky konzumovala tím, že v bytě bydlela, aniž jakkoliv přispívala na nájemné, údržbu tohoto bytu či na náklady spojené s jeho užíváním. Pokud by tomu tak skutečně bylo, jednalo by se naopak o bezdůvodné obohacení na straně žalobkyně, neboť v její majetkové sféře se takto vynaložené náklady negativně neprojeví, ač by se tak nepochybně stalo, kdyby si bydlení zajišťovala sama. Tímto aspektem souzeného sporu se však odvolací soud nezabýval.

Právě uvedené souvisí i s úplným právním posouzením předmětné věci. Jestliže totiž odvolací soud dospěl k závěru, že mezi účastníky došlo k uzavření nepojmenované smlouvy s výše uvedeným obsahem, pak je otázkou, zda jednání stran této smlouvy spočívající ve „zrušení společného soužití“ v předmětném bytě nezahrnovalo projev vůle směřující k odstoupení od této smlouvy ve smyslu § 48 obč. zák. Pak by totiž připadala v úvahu aplikace § 457 obč. zák. a povinnost účastníků vrátit si vše, co podle takto zrušené smlouvy nabývali (tzv. restituční povinnost). Pokud by tomuto tak skutečně bylo, byly by závěry uvedené v předchozím odstavci irelevantní.

Odvolací soud se však ani touto otázkou nezabýval, protože je jím provedené právní posouzení nutno považovat za neúplné, a tím i za nesprávné. Z tohoto důvodu dovolací soud postupoval podle § 243b odst. 2 část věty za středníkem a odst. 3 věta první o. s. ř., rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a věc mu vrátil k dalšímu řízení. V něm se odvolací soud bude zejména zabývat možností, zda zrušením společného soužití ve společném bytě nedošlo mezi účastníky řízení k odstoupení od uvedené nepojmenované smlouvy, a zda tak není na místě aplikace § 457 obč. zák.

Pokud k takovému závěru nedospěje, bude se zabývat tím, v jakém rozsahu k bezdůvodnému obohacení na straně žalovaného došlo s přihlédnutím k tomu, jak oba účastníci vynakládali prostředky na chod společné domácnosti.

2. Obsah zásady autonomie vůle

čl. 2 odst. 3 Listiny § 51, 488 a násl. obč. zák.

Smlouva je jednou ze základních právních skutečností, vedoucích ke vzniku občanskoprávních vztahů. Obecně se uplatňující princip privátní autonomie v občanskoprávních vztazích, zvláště princip smluvní autonomie, znamená, že je ponecháno zásadně na uvážení a rozhodnutí samotných subjektů, zda vůbec a s kým smlouvu uzavřou, jaký bude její obsah, jaká bude její forma a též jaký typ smlouvy pro konkrétní případ občanskoprávního styku zvolí. Subjekty mají v prvé řadě možnost zvolit některý z upravených typů smluv (tzv. pojmenované typy smluv) nebo uzavřít smlouvu atypickou (nepojmenovanou) podle § 51 obč. zák., která ale nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2009, sp. zn. 33 Odo 1702/2006²⁾
ASPI ID: JUD148182CZ

Z odůvodnění:

Žalobce se po žalovaném domáhal zaplacení částky 120 000 Kč s příslušenstvím s odůvodněním, že manželé J. S. a J. S. uzavřeli dne 14. 8. 1996 se žalovaným smlouvu, podle níž se zavázali poskytnout své nemovitosti jako zástavu za účelem získání úvěru pro potřebu žalovaného, který

²⁾ Obdobně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2009, sp. zn. 33 Odo 1525/2006.

se jim za to zavázal platit měsíčně odměnu 20 000 Kč. Žalovaný svůj závazek plnil do června 1998; dlužnou pohledávku za období od července do prosince 1998 ve výši 120 000 Kč manželé S. smlouvou ze dne 10. 5. 1999 postoupili žalobci.

V rámci dovolacího důvodu uvedeného v § 241a odst. 2 písm. b) o. s. ř., jímž lze namítat, že rozhodnutí odvolacího soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci, žalovaný zpochybnil závěr, že byl povinen platit odměnu za poskytnutí nemovitostí za účelem získání úvěru, k němuž odvolací soud dospěl výkladem smluvního ujednání obsaženého ve smlouvě o podstoupení nemovitosti pro získání úvěru ze dne 14. 8. 1996 s přihlédnutím k následnému chování smluvních stran.

Podle § 51 obč. zák. mohou účastníci uzavřít i takovou smlouvu, která není zvláště upravena; smlouva však nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Smlouva je jednou ze základních právních skutečností, vedoucí ke vzniku občanskoprávních vztahů. Obecně se uplatňující princip privátní autonomie v občanskoprávních vztazích (§ 2 odst. 3 obč. zák.), zvláště princip smluvní autonomie, znamená, že je ponecháno zásadně na uvážení a rozhodnutí samotných subjektů, zda vůbec a s kým smlouvu uzavřou, jaký bude její obsah, jaká bude její forma a též jaký typ smlouvy pro konkrétní případ občanskoprávního styku zvolí. Subjekty mají v prvé řadě možnost zvolit některý z upravených typů smluv (tzv. pojmenované typy smluv) nebo uzavřít smlouvu atypickou (nepojmenovanou) podle § 51 obč. zák., která ale nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona.

Smlouva o podstoupení nemovitosti pro získání úvěru, jejímž předmětem bylo podepsání zástavní smlouvy a realizace zá-

stavy nemovitostí manželů S. ve prospěch K. b., a. s., za účelem získání úvěru pro zájemce a závazek zájemce hradit za poskytnutí zástavy podstupitelům měsíční odměnu, neodpovídá žádnému z typů smluv, které jsou výslovně upraveny zvláštními ustanoveními závazkového práva (občanský zákoník – část osmá, hlava druhá až dvacátá první). Správně proto soudy obou stupňů posoudily tuto smlouvu jako smlouvu nepojmenovanou podle § 51 obč. zák. Zatímco u pojmenovaných smluv občanský zákoník vedle obecných ustanovení v části první občanského zákoníku obsahuje ještě další – speciální – ustanovení, u nepojmenovaných smluv taková ustanovení zákona chybí. Jen rámcově se v § 51 obč. zák. stanoví, že nepojmenovaná smlouva nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona; to znamená, že podrobné modalities smluvních podmínek musí takové smlouvy obsahovat samy. Soudní praxí je obecně zastáván názor, že pro právní vztahy vyplývající z inominátních smluv je rozhodující obsah smlouvy (vlastního smluvního ujednání), tedy to, jak jsou vymezena vzájemná práva a povinnosti smluvních stran; takto stanovené povinnosti jsou pak pro ně závazné. Pouze za situace, kdy není mezi účastníky v určité otázce smluveno ničeho, použijí se na závazkový právní vztah vzniklý z nepojmenované smlouvy analogicky ta ustanovení občanského zákoníku, která upravují závazkový právní vztah obsahem a účelem mu nejbližší (srovnej Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J., a kol: Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání, Praha, C. H. Beck 2006, str. 322 a n.).

Odvolací soud výkladem smlouvy podle § 35 odst. 2 obč. zák. s přihlédnutím k následnému chování smluvních stran dovodil, že povinnost žalovaného platit manželům S. sjednanou měsíční odměnu byla vázána na poskytnutí nemovitostí manželů S. coby zástavu k zajištění úvěru poskytnu-

tého ať již samotnému žalovanému, případně obchodní společnosti, jejímž je jediným společníkem a jednatelem. S tímto závěrem se dovolací soud ztotožňuje.

Podle § 35 odst. 2 obč. zák. právní úkony vyjádřené slovy je třeba vykládat nejenom podle jejich jazykového vyjádření, ale zejména též podle vůle toho, kdo právní úkon učinil, není-li tato vůle v rozporu s jazykovým projevem.

Citované ustanovení předpokládá, že o obsahu právního úkonu může vzniknout pochybnost, a pro ten případ formuluje výkladová pravidla, která ukládají soudu, aby tyto pochybnosti odstranil výkladem, a to zejména gramatickým, logickým, systematickým a historickým. Kromě toho soud posoudí na základě provedeného dokazování, jaká byla skutečná vůle účastníků v okamžiku uzavírání smlouvy. Interpretace obsahu právního úkonu soudem podle § 35 odst. 2 obč. zák. přitom nemůže nahrazovat či měnit již učiněné projevy vůle; použití zákonných výkladových pravidel směřuje pouze k tomu, aby obsah právního úkonu vyjádřené slovy, který učinili účastníci ve vzájemné dohodě, byl vyložen v souladu se stavem, který existoval v době jejich smluvního ujednání. Citovaná výkladová pravidla se uplatní zejména v situaci, kdy účastníci řízení interpretují obsah smluvních ujednání odlišným způsobem. Soud při úsudku o skutečné vůli účastníků smlouvy přihlédne zejména k účelu tohoto právního úkonu, k okolnostem, za jakých k němu došlo, a k následnému chování účastníků smlouvy.

V posuzovaném případě odvolací soud postupoval v souladu se shora popsanou metodou výkladu právního úkonu vyjádřené slovy, tedy obsah právního úkonu interpretoval nejen podle jeho jazykového vyjádření, ale zejména též podle skutečné vůle těch, kdo právní úkon učinili, s při-

hlédnutím i k jejich následnému chování a k účelu tohoto právního úkonu. Je nepochybné, že účel, který účastníci smlouvy jejím uzavřením sledovali, bylo umožnit žalovanému (zastavením nemovitostí) získat finanční prostředky k jeho podnikatelským aktivitám z úvěru, který bude poskytnut přímo jemu (tj. fyzické osobě), případně obchodní společnosti, (tj. právnické osobě), v níž byl jediným společníkem. Je-li ve smlouvě povinnost žalovaného platit odměnu spojována s poskytnutím úvěru zájemci, měli jím účastníci smlouvy na mysli žalovaného bez rozlišení, zda bude úvěr čerpat jako fyzická osoba nebo jej bude čerpat obchodní společnost B., spol. s r. o., v níž je jediným společníkem. Tomuto úsudku nasvědčuje pozdější chování smluvních stran; manželé S. dali své nemovitosti k dispozici za účelem zřízení zástavního práva, jímž byl zajištěn úvěr poskytnutý společnosti B., spol. s r. o., žalovaný za poskytnutí nemovitostí hradil manželům S. odměnu a ke svému závazku se přihlásil i v později uzavřeném dodatku smlouvy. Nelze tak přisvědčit žalovanému, že za zájemce zmiňovaného ve smlouvě lze považovat pouze jeho a že povinnost platit odměnu by mu vznikla jen za splnění podmínky, že by úvěr byl poskytnut jemu, coby fyzické osobě. Za této situace se ovšem nemůže prosadit dovolací námitka, že odvolací soud nepřipustně ztotožnil fyzickou osobu žalovaného a právnickou osobu B., spol. s r. o., neboť tento právní závěr neučinil. Lze uzavřít, že smlouvou o postoupení pohledávky byla žalobci postoupena existující pohledávka a smlouva o postoupení pohledávky je tudíž platným právním úkonem.